

Nika Arhar, Ljubljana

USTVARJALNI PRISTOPI SPOZNAVANJA GLEDALIŠKE UMETNOSTI

↳ Nacionalni kulturno-vzgojni projekt *Gledal(i)šče* Slovenskega gledališkega inštituta temelji na aktivnem in ustvarjalnem spoznavanju ter raziskovanju gledališča v šolskem prostoru. S platformo Zlata paličica spodbuja k ogledu kakovostne gledališke produkcije za otroke in mladino, podpira kreativna partnerstva med kulturnim in vzgojno-izobraževalnim področjem ter razvija inovativne programe za obravnavo gledališke umetnosti v vrtcih in šolah.

»[U]metnosti ne moremo poučevati, temveč se moramo srečevati z njo, jo izkusiti, jo približati na različne načine / ... / Predmet poučevanja je pravilo, umetnost pa se mora ukvarjati z izjemami.« (Alain Bergala 2017: 24)

1 Uvod

Prednostna obravnava kulturno-umetnostne vzgoje v zadnjem desetletju je ob podpori in sodelovanju Ministrstva za kulturo ter Ministrstva za izobraževanje in šport porodila številne premisleke in primere dobrih praks tudi pri nas. Umetnost in kultura kot mnogo širši pojem se na področju vzgojno-izobraževalnega sistema uveljavljata kot pomembna tako za celostni razvoj posameznika kot tudi z vidika novih pristopov v izobraževanju za družbo 21. stoletja. Prav šolsko okolje je tisto, ki lahko »prispeva k razvoju posameznikovega dejavnega odnosa do umetnosti oz. kulture« (Nacionalne smernice za kulturno-umetnostno vzgojo v vzgoji in izobraževanju, 2009: 5), omogoči dostopnost do raznolikih in kakovostnih umetniških ter kulturnih vsebin vsem odraščajočim in z njimi dopolnjuje vzgojno-izobraževalni proces v skupnem cilju podpore radovedni, razmišljujoči, občutljivi, ustvarjalni, samozavestni in odgovorni drži mladih.

V sistematičnih prizadevanjih po spoznavanju različnih področij umetnosti in kulture sta obe ministrstvi tudi s pomočjo evropskih sredstev podprli več nacionalnih projektov na področju gledališke in filmske vzgoje¹, saj sta ti umetniški praksi eni izmed najšibkeje vključenih v vzgojno-izobraževalni proces. In če se filmska vzgoja danes zdi še posebej zanimiva in obenem nujna tudi v luči vsesplošne preplavljenosti z gibljivimi slikami, je posebna draž gledališke vzgoje vzpostavljanje konteksta za ustrezno srečevanje z uprizoritveno umetnostjo, ki se odlikuje po vsakič enkratni izkušnji komunikacije v živo, ob tem pa v sebi združuje bogastvo umetniških zvrsti in oblik (igra, gib, animacija, beseda/govor, vizualna umetnost, glasba in zvok, prostor/scenografija itd.). Zato bistva spoznavanja gledališke umetnosti ne moremo najti v poučevanju o gledališču, temveč v živem in nepo-

¹ Gledališka vzgoja: Gledal(i)šče (Slovenski gledališki inštitut), Igrišče za gledališče 2.0 (Bunker, Ljubljana), Prvi prizor (Drama SNG Maribor). Filmska vzgoja: Filmska osnovna šola (Art kino mreža Slovenije), Filmski vlak (Center za mladinsko kulturo Kočevje), Razumevanje filma (Slovenska kinoteka)

srednem stiku ob obisku kulturnih ustanov ter ogledu predstav in ustreznih dejavnosti, ki mladim omogočajo aktivno doživljanje odrskega dogajanja ter poglobljanje in nadgradnjo doživetja v celovito umetniško in osebno izkustvo.

2 *Gleda(l)išče*

Kako torej izbrati ustrezno gledališko predstavo in kako načrtovati aktivnosti pred in po ogledu? To jasno in praktično usmerjeno izhodiščno vprašanje vsakega pedagoga, ki želi mladim odpreti pot v svet gledališča, ponuja čvrsto podlago za projekt *Gleda(l)išče*, ki s platformo priporočenih gledaliških predstav spodbuja k spoznavanju kakovostne gledališke produkcije za otroke in mladino ter z inovativnimi programi kulturno-umetnostne vzgoje razvija možnosti integracije gledališča v vrte in šole.

V okviru petletnega nacionalnega kulturno-vzgojnega projekta *Gleda(l)išče* Slovenski gledališki inštitut (SLOGI)² povezuje strokovne delavce iz vzgojno-izobraževalnih zavodov s kulturnimi ustanovami in gledališkimi ustvarjalci v želji po trajnostnem vzpostavljanju sodelovanja in kreativnega dialoga. Pomembno je poudariti, da so kreativni pristopi gledališke vzgoje v učnem prostoru vselej osredotočeni na gledališče kot umetnost in zato temeljno zvezani s kakovostnimi predstavami profesionalnih ustvarjalcev ter z gledališko pismenostjo kot sposobnostjo branja in razumevanja gledališkega jezika. Kadar gledališče izrabimo zgolj kot vzgojno in/ali učno sredstvo in umetniško izkušnjo podredimo didaktičnim ciljem (kar lahko opazimo tudi pri posameznih predstavah, s katerimi želijo ustvarjalci »hitreje« nagovoriti pedagoško stroko), pozabljamo, da je umetnost sama po sebi vzgojna (Sitar Cvetko, 2018) in zanemarjamo moč in potenciala samega umetniškega (gledališkega) doživetja. Gledališče ni le v besedi podano sporočilo, temveč komunicira preko celote svojih izraznih sredstev in njihovih odnosov. Kakovostna umetniška izkušnja gledalca neposredno angažira v celostnem doživljanju, ki ga poznavanje izraznih možnosti gledališča (kot so govor, gib, prostor, svetloba, likovnost, zvok) in razvijanje občutka za gledališče še okrepi ter tako prispeva k tistim vidikom gledalca, ki jih razumemo kot vzgojne in izobraževalne – k aktivnemu in ozaveščenemu gledalcu, ki je sposoben pozornega, zavzetega in kritičnega gledanja, samostojnega in ustvarjalnega razumevanja, artikuliranja svojih občutij in mnenj; k gledalcu, ki zna spoštovati, izbirati, presojevati, zagovarjati in ne nazadnje uživati v umetniški izkušnji. Vzgoja za gledališče odpira vrata v gledališče kot vitalen prostor srečevanj in izkustev, ustvarjalnih iskric, estetskih doživetij, odprtega in kreativnega razmišljanja, umetniško izkušnjo pa razširi v prizorišče dejavnega, dinamičnega in prožnega učenja. Vse to lahko najdemo tudi v iskri večplastnosti naziva projekta *Gleda(l)išče*: gledati, iskati in raziskovati gledališče ter z gledališčem opazovati (sebe, druge, okolje), raziskovati in (se) navduševati.

² Slovenski gledališki inštitut (SLOGI) se ukvarja z raziskovanjem, preučevanjem, interpretiranjem, promoviranjem, ohranjanjem, dokumentiranjem in predstavljanjem slovenske gledališke kulture, gledališke dediščine in gledališke umetnosti. Je tudi nacionalni koordinator kulturno-umetnostne vzgoje na gledališkem področju.

3 Spletna platforma Zlata paličica

Osrednji del projekta predstavlja spletna platforma Zlata paličica (www.zlatapalicica.si) kot referenčna baza za iskanje kakovostnih predstav

profesionalnih gledaliških ustvarjalcev za odraščajoče občinstvo (do 18. leta starosti). Obsežno ponudbo (tudi po kakovosti) raznovrstnih predstav in s tem povezano zagato strokovnih pedagoških delavcev pri izbiri, ki rezultira tudi v raznolikosti organiziranih umetniških izkušenj učencev, je v zadnjih letih naslovil že istoimenski, bienalni festival uprizoritvenih umetnosti za otroke in mlade (oktobra 2017 je potekal v že 17. izdaji). Katalog priporočenih gledaliških predstav na enem mestu ponuja nabor tako aktualnih kot starejših, še igranih predstav dramskega, lutkovnega, glasbenega in plesnega gledališča po vsej Sloveniji ter je v tem najširše usmerjen del spletne platforme kot splošno orodje in pomoč učiteljem, vzgojiteljem in kulturnim delavcem, pa tudi staršem. Izbor predstav pripravlja tričlanska strokovna komisija, ki združuje gledališko, pedagoško in razvojno-psihološko stroko. Te vstopajo v ploden dialog o kakovostnem gledališču, ki ustreza razvojnemu obdobju otrok/mladostnikov, katerim je predstava namenjena, pri čemer je prvi korak pri izbiri vselej umetniška celovitost predstave.

Vsaka predstava je predstavljena z osnovnimi podatki (producent, regija matičnega prizorišča, vrst predstave, trajanje, priporočena starost, dostopnost za osebe s posebnimi potrebami, premiera, kontaktna oseba), s kratkim opisom, ključnimi obravnavanimi temami, umetniško ekipo in fotografijami, z mnenjem strokovne komisije, povezavami na spletno stran predstave in informacijo o morebitnem spremljevalnem programu ter priloženimi pedagoškimi gradivi producenta. Tako lahko platforma omogoča kar najboljši vpogled in celostno informira ter napotuje na producente, pri katerih se lahko dogovorimo glede organiziranih ogledov predstav ali gostovanj. Za lažje iskanje ustrezne predstave je v nabor predstav vključen tudi iskalnik, ki omogoča pregled glede na starostno skupino občinstva, po regiji, vrsti predstave, glede na producenta ali vsebino oziroma temo (iskanje po ključni besedi).

Spletna platforma v ločenih podstraneh obsega še predstavitev pedagoških programov, ki niso neposredno vezani na gledališke predstave, a širijo vedenje o gledališču, napovedi in poročila strokovnih usposabljanj in srečanj za strokovne delavce iz vzgoje in izobraževanja ter kulture (podstran »Pismenost za gledališče«), v zavihku Kreativno partnerstvo predstavlja profesionalne ustanove na področju uprizoritvenih umetnosti (Mi smo gledališče), primere dobre prakse kulturno-vzgojnih projektov s področja gledališča in s tehnikami gledališča ter možnost sodelovanja s posameznimi ustvarjalci (Partnerska agora). Zadnja podstran je namenjena projektu *Gledal(i)šče*, ki poleg razvoja dveh posebnih programov, predstavljenih v nadaljevanju, obsega tudi sklop strokovnih izobraževanj in srečanj na področju uprizoritvenih umetnosti, gledališke in splošne pedagogike.

4. Predstava pod drobnogledom

4.1 Obravnava gledališke predstave

Predstava pod drobnogledom, vodeni ogled predstave kot vzorčni model integracije gledališkega obiska v učno okolje, obsega individualno pripravo na obisk gledališča med poukom, ogled izbrane predstave iz kataloga priporočenih predstav (lahko tudi s kratkim spremljevalnim programom v

gledališču, kot je ogled zaodrja, spoznavanje različnih vrst lutk, pogovor z igralci ali o tem, kako nastane predstava itd.) ter refleksijo po obisku gledališča, ki idealno ne potekajo zaporedoma na isti dan (v okviru pouka ali deljenega kulturnega dne).

Program izvajajo profesionalni gledališki ustvarjalci (igralci, lutkovni animatorji, režiserji, dramaturgi, teatrologi itd.) v sodelovanju z vzgojiteljem/učiteljem. Prednost takšne izvedbe je, da ustvarjalci s svojimi znanji gledališča in metod gledališke pedagogike načrtajo drugačne načine dela, ki šolski prostor odprejo novim, privlačnim oblikam »igrivega učenja«. Z dejavnostmi, ki temeljijo na aktivni soudeležbi otrok/mladih, se te spodbuja k dinamičnem, sproščenem, ustvarjalnem in samostojnem raziskovanju gledališke umetnosti. Pri tem ima bistven pomen samo dejanje gledanja. Predstava se »*odvija med umetniškovo idejo in občutjem ali razumevanjem gledalca*« (Ranciere 2010: 14), zato jo delo gledalca, njegovo gledanje, bistveno določa. Ranciere poudarja, da je gledanje aktivnost: »*Tudi gledalec deluje, tako kot učenec ali učenjak. Opazuje, selekcionira, primerja, interpretira.*« (2010: 13) Razumevanje tako postane kreacija posameznika. Priprave na ogled zato ne razumemo v smislu predstavitve vsebine predstave, temveč je mlade bistveno pripraviti na samo dejanje gledanja, s tem pa (p)odpreti njihovo občutljivost in dojemljivost za izrazna sredstva gledališke komunikacije in umetniško izkustvo. Podobno tudi z refleksijo po ogledu premišljujemo in predelujemo to, kar je bilo videno in kako je bilo videno razumljeno. Tovrstno usmeritev v ustvarjalno odkrivanje pomena skozi odnose vsebinskih in izraznih prvin je na področju filmske vzgoje podrobneje obravnavala in udejanjala pionirka filmske vzgoje pri nas Mirjana Borčić, enako usmerjena razmišljanja pa najdemo tudi v pisanju Alaina Bergale, ki je prenovljeni program filmske vzgoje z izhodiščem prav v umetniški razsežnosti filmskega ustvarjanja vehementno vpeljal v francoski šolski sistem. V eni od svojih zanimivih miselnih linij Bergala še poudarja, da nam umetnosti ni treba v celoti razumeti, saj prav tisti delček, ki se upira razumevanju, razdraži in izzove gledalca, ga pritegne, v sistem urejenosti in pravil vnaša nered (ali – kreativni kaos), ki je neločljiv del vsake prave umetnosti. Njegova ideja se vsekakor ponuja v zanimiv premislek tudi ob srečanjih s sodobnimi gledališkimi praksami, kjer se včasih – povsem naravno, a ne nujno upravičeno – pojavlja strah pred nerazumevanjem.

4.2 Primer izvedbe

Za lažjo predstavo si poglejmo, kako je potekala *Predstava pod drobno-gledom* ob ogledu predstave *Medved in mali* v prvem razredu OŠ Miška Kranjca. Sandra Jenko in Anja Rošker sta pripravo začeli s kratko vajo preverjanja, kaj otroci vedo o gledališču, vlogi gledalca in gledališkem bontonu, ki gledalcem omogoča odzivanje na dogajanje, a takšno, da ne moti igralcev in drugih gledalcev. Naloga, v kateri se vsak otrok predstavi z imenom in izbranim gibom, že napotuje k temeljnemu gledališkemu odnosu med izvajalci in gledalci, ki nastopu namenijo svojo pozornost, poleg tega pa udeležence aktivno pritegne v skupinske dejavnosti. Sledile so igre/naloge, ki spodbujajo pozornost na videno in natančnost pri opazovanju. Pri »Zrcalu« si otroci v parih stojijo nasproti, eden prikazuje gibe, drugi jih

posnema kot v zrcalu. V igri »Detektivi« se trije postavijo v zamrznjeno sliko, ki si jo gledalci dobro ogledajo, nato pa zaprejo oči, da vodja igre spremeni tri stvari v sliki (položaj, videz igralcev), gledalci pa ugotavljajo, katere spremembe so bile narejene. Po vaji, namenjeni zavedanju prostora, gibanja in drugih oseb, sta se izvajalki z zbiranjem predlogov otrok o tem, kaj vse potrebujemo za gledališko predstavo, ponovno vrnila k preverjanju znanja otrok o gledališču ter prešli na gledališče kot prostor domišljije. Z vajami za spodbujanje domišljije in ustvarjalnosti (na primer: kako lahko v gledališču pokažemo, da sneži? – odigramo sneg, gradimo snežake) so se otroci spoznali tudi z različnimi izraznimi sredstvi gledališča (igra, scena, rekvizit, animacija lutke, maska, kostum). Pri vaji uporabe izbranega predmeta, ki se lahko skozi igro in gib spremeni v karkoli, in pri animaciji izbranega predmeta v spontanem soustvarjanju zgodbe, so spoznavali, da se pomen znaka v gledališču ne sklada nujno s pomenom izven domišljjskega prostora. Pripravo na ogled predstave so zaključili z zbiranjem pričakovanj, s čimer se okrepi tudi njihovo zanimanje in radovednost.

↙ **Slika 1:** Igra "Detektiv"
Ilustracija: Davor Grgičević

Refleksija gledališkega obiska po ogledu predstave se je začela s kratkim pogovorom, namenjenim zbiranju vtisov. Pri skupnem obnavljanju zgodbe in scenografije s pomočjo različnih predmetov, ki so se pojavili v predstavi ali spominjajo na prizorišče ali vizualno podobo predstave, so otroci obudili spomin na dogajanje in detajle predstave. V nadaljevanju so bile igrive in aktivne vaje namenjene tako preverjanju pozornosti do različnih vidikov predstave (vrsta lutk in animacija sošolca kot marionete) in raziskovanju vizualnih in zvočnih izrazil predstave (kako so na odru uprizorili dež, ustvarjanje zvočne nevihte, kako so v predstavi ustvarili reko, uprizorjanje reke iz vrvi in animacija plišastih živali, ki plavajo) kot samemu razumevanju

videnega in razmisleku o temah, ki jih uprizoritev odpira (kakšni so bili liki v predstavi in odnos med glavnima likoma, primerjanje odrske zgodbe z realnim svetom, pogovor o osrednji temi predstave ‚podobnost-drugačnost‘, primerjanje in iskanje skupnih lastnosti ter razlik pri igri tipanja plišastih živali).

Zasnove in izvedbe programa *Predstava pod drobnogledom* se med seboj razlikujejo tako v odvisnosti od izvajalcev kot v povezavi z izbrano predstavo ter starostno skupino učencev. Ob predstavi *Virginija Volk* so učenci 3. razredov v OŠ Zalog pod vodstvom Jelene Sitar Cvetko spoznavali tudi tehnike in značilnosti senčnih lutk ter se glede na temo predstave posebej posvetili čustvom žalosti (tako v pogovoru kot vodeni improvizaciji pri odigravanju čustvenih stanj in opazovanju), igralka Patrizia Jurinčič Finžgar je učencem višjih razredov osnovne šole (OŠ Riharda Jakopiča in OŠ Brežice) ob predstavi *Romeo in Julija* približala nekatere igralske izzive in tako opozorila na sposobnost postaviti se v vlogo drugega kot skupno značilnost igralskega in gledalskega opravila, dijaki 3. letnika predšolske vzgoje na Gimnaziji Franca Miklošiča v Ljutomeru pa so se pod vodstvom Ire Ratej in Ivane Djilas preizkusili v ustvarjalni in produkcijski zasnovi predstave ter svoje ideje preverili tudi z videnim ob predstavi *Gledališče od Ž do A*.

V vsakem primeru priprava in refleksija mladim pomaga pri vlogi aktivnega gledalca. Skozi igro in lastno izkušnjo na igriv način odkrivajo in raziskujejo, spotoma usvajajo gledališko govorico, načine in pomene sporočanja, ugotovijo, da lahko gledališke znake in vsako umetniško stvaritev interpretiramo na različne načine, spoznavajo gledališče, sebe in druge, preverjajo svoja občutja, misli in stališča, preiskujejo teme predstave ter njeno vsebino vzporejajo z realnim svetom, ob tem pa se tudi poizkusijo v ustvarjalnem (so)delovanju. Specifični cilji so prilagojeni tudi starosti udeležencev. Kot iz svojih izkušenj filmske vzgoje navaja Mirjana Borčič, naj bi na razredni stopnji razvijali predvsem večino gledanja, na predmetni pa navade opredeljevanja in na srednji sposobnost ocenjevanja.

Glede na izkušnje so učenci zavzeto in z veseljem sodelovali v dejavnostih priprave in refleksije. Odzivi kažejo, da po pripravi pokažejo večje zanimanje za predstavo in gledališče nasploh ter predstavo tudi drugače spremljajo – so bolj zbrani med ogledom, zlahka sledijo predstavi, so pozorni na detajle, po predstavi veliko sprašujejo. Zaradi drugačnega načina dela in zunanjih izvajalcev lahko presenetijo tudi tisti, ki običajno veljajo za manj aktivne v šolskem procesu. Vsekakor pa je posebej dobrodošlo, da do sodelovanja med zunanjim ustvarjalcem in vzgojiteljem/učiteljem pride že pri pripravah.

5. PreDRAM! se!

Resda je vključevanje gledališča v učni program lahko težavno, saj gledališče razen v okviru slovenščine in izbirnega predmeta *Gledališki klub* v učnih načrtih ni prisotno. Za umetniške vsebine je dovolj odprt *Kurikulum za vrtce*. Osnovnošolski učni načrt v okviru slovenščine igrane ali lutkovne predstave v največji meri vključuje s perspektive dramskega oziroma književnega besedila, čeprav pozornost odmerja tudi na ostale prvine gledališkega dogodka, gimnazijski učni načrt pa vključuje predvsem

dramatiko. Pa vendarle lahko izzive za učenje o gledališču najdemo tudi pri drugih predmetih – in obenem izzive za učenje pri različnih predmetih ter obogatitev njihovih vsebin s pomočjo gledaliških tehnik.

Z novim šolskim letom bo v okviru *Gleda(l)išča* stekel tudi program interdisciplinarnega in medpredmetnega poučevanja dramatike in gledališke zgodovine *PreDRAMl se!*, ki v prvi plan postavlja gledališče kot povezovalni element za različne vsebine v obstoječem šolskem programu. Program bo potekal v okviru pouka različnih predmetov (obveznih, izbirnih, interesne dejavnosti), v štirih do osmih terminih po dve šolski uri, z njim pa želijo mladim z različnimi ustvarjalnimi tehnikami približati dramatiko in uprizoritvene umetnosti (tudi z na videz tako »nenavadnimi« predlogi, kot je vzporednost med fizikalnimi silami in odnosi med dramskimi liki ali uporabo giba pri učenju matematike). Na podlagi izbranega izhodišča (strip, vizualna podoba, gledališče predmetov, maska in kostum, kamišibaj, radijska igra, zvočna podoba, ples in ustvarjalni gib, avtorsko gledališče) bodo posamičen program in izvedbo umetniki ter ustvarjalci z različnih umetniških področij načrtovali skupaj s šolskimi strokovnimi delavci – v program vključenimi učitelji posameznih predmetov, verjetno pa bo največji izziv kako nasloviti in k sodelovanju vpeti širši učiteljski kolektiv ter v pretok idej in učenja vključiti tudi predmete, ki z umetnostjo niso neposredno povezani.

6. Sklep

Nedvomno pa lahko zgoraj omenjeni izziv prispeva k širšemu razmisleku o vlogi in načinih umeščanja umetnosti ter kulture v vse vidike vzgoje, izobraževanja in življenja nasploh. Omenjena programa vzpostavljata prostor za skupno ustvarjalno pot na križišču umetnosti in kulture ter izobraževanja in vzgoje ter za obojestransko strokovno izpopolnjevanje skozi izmenjavo znanj, kar projekt *Gleda(l)išče* celostno spodbuja tudi s programom strokovnih izobraževanj, raznolikih oblik srečevanj in predstavitev, ki ne krepijo le pismenosti za gledališče, temveč s spoznavanjem, razumevanjem, gradnjo zaupanja in spoštovanja predstavljajo tudi temelj odprtega dialoga in kreativnih sodelovanj. Navsezadnje sta tako umetnost kot takšna kultura

POVZETEK

sobivanja vrednoti, ki ju želimo predajati tudi mladim.

S projektom *Gleda(l)išče* Slovenski gledališki inštitut kot nacionalni koordinator kulturno-umetnostne vzgoje na gledališkem področju vzpostavlja sistematično sodelovanje in kreativno partnerstvo med vzgojno-izobraževalnimi in kulturnimi ustanovami ter gledališkimi ustvarjalci z namenom povečevanja gledališke pismenosti in razvoja inovativnih oblik učenja. V prispevku predstavljam temeljna vodila projekta in njegove osrednje

programske enote. Spletna platforma *Zlata paličica* s katalogom priporočenih predstav profesionalnih gledaliških ustvarjalcev za odraščajoče občinstvo (do 18. leta starosti) spodbuja s spoznavanju kakovostne gledališke produkcije. *Predstava pod drobnogledom* predstavlja vzorčni model vodenega ogleda predstave, *PreDRAMl se!* obliko interdisciplinarnega in medpredmetnega poučevanja dramatike in gledališča. Projekt z ustvarjalnimi pristopi podpira mlade, da postanejo aktivni, razmišljujoči in samostojni gledalci, jih spodbuja k ustvarjalnosti in dejavnemu odnosu do umetnosti in kulture ter do sveta okoli njih.

Ključne besede: gledališče, kulturno-umetnostna vzgoja, Gleda(l)išče, Zlata paličica, Slovenski gledališki inštitut

↘ Viri in literatura

- Arhar, Nika, 2017: Osrednje tendence lutkovnega ustvarjanja in konteksta: Iskanje sinergije v povezovanju strok in inovativnost lutkovnega medija (Pogled na lutkovno sezono 2015/2016). Vevar, Štefan (ur.): Slovenski gledališki letopis 2015-2016. Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut. 28-35.
- Bergala, Alain, 2017: Vzgoja za film: razprava o poučevanju filma v šolah in drugih okoljih. Ljubljana: Društvo za širjenje filmske kulture Kino!: Membrana.
- Borčič, Mirjana, 2014: Odstiranje pogleda: spomini, izkušnje, spoznanja. Ljubljana: Javni zavod Kinodvor: Slovenska kinoteka.
- Člani in članice Razširjene medpredmetne skupine za kulturno vzgojo, 2009: Nacionalne smernice za kulturno-umetnostno vzgojo v vzgoji in izobraževanju. Ljubljana. Dostopno na: https://www.zrss.si/zrss/wp-content/uploads/nacionalne_smmernice_za_kult_umet_vzgojo_slo-1.pdf [11. 10. 2018].
- *Predstava pod drobnogledom*, poročila izvedb.
- Ranciere, Jacques, 2010: *Emancipirani gledalec*. Ljubljana: Maska.
- Sitar Cvetko, Jelena: *Gledališče v šoli, priložnost in izziv za umetnika, učitelja in učence, strokovno izobraževanje*. Ljubljana, zapiski avtorice, 21.5.2018.
- Spletna platforma *Zlata paličica* – klik do gledališča, oddaja Arsov forum, 3. program Radia Slovenija – program Ars, 17. 01. 2018. Dostopno na: <https://ars.rtv slo.si/2018/01/arsov-forum-138/> [28. 5. 2018].